

Potáplice (Gaviiformes) na Kutnohorsku

Divers (Gaviiformes) in the Kutná Hora region

Michal Kavka⁽¹⁾ & Jan Krivský⁽²⁾

⁽¹⁾ Pobřežní 53, 284 01 Kutná Hora; e-mail: numenius@seznam.cz

⁽²⁾ Polská 1650, 250 82 Úvaly; e-mail: krivsky@seznam.cz

Úvod

Do řádu potáplic (Gaviiformes), který zahrnuje jedinou čeleď s jediným rodem (*Gavia*), patří čtyři druhy rozšířené pouze na severní polokouli. Všechny čtyři druhy potáplic patří v České republice k vzácnějším migrujícím či zimujícím ptákům. Mezi velmi vzácné druhy patří potáplice lední (*Gavia immer*) a žlutozobá (*Gavia adamsii*), které jsou ve vnitrozemí Evropy zastihovány jen výjimečně. Potáplice žlutozobá byla v České republice zaznamenána jen pětkrát, naposledy v roce 1996 (FAUNISTICKÁ KOMISE ČSO 2012a, b). Mezi běžnější druhy, vyskytující se každoročně především na jarním a podzimním tahu, patří potáplice severní (*Gavia arctica*) a malá (*Gavia stellata*). Zimní výskyt obou běžnějších druhů potáplic je i tak relativně vzácný – v letech 1982–1985 byl odhadován počet zimujících jedinců potáplice malé na 2–10 ex. a potáplice severní na 10–30 ex. (BEJČEK *et al.* 1995). V lednovém termínu mezinárodního sčítání vodních ptáků v letech 2004–2011 bylo zjištěno nepravdělně 0–6 potáplic malých, 0–3 potáplic severních a dva jedinci potáplice lední (MUSIL *et al.* 2008, MUSILOVÁ *et al.* 2009, 2010, 2011).

Historicky první výskyty potáplic na Kutnohorsku udává již KNĚŽOUREK (1912), a to potáplici severní z Čáslavi v roce 1906 a na Zbýšovském rybníku v roce 1909. Další výskyty potáplice severní i potáplice malé publikoval VRANÝ (1976) z rybníku Vřabcov. RABA (1996) uvádí pozorování potáplice malé z Vavříneckého rybníku. KAVKA & PROCHÁZKA (2010) shrnují výskyt potáplic na nádrži Želivka a KAVKA (2011) na Vavříneckém rybníku. Cílem tohoto článku je shrnout jak historicky publikované údaje o pozorování potáplic na Kutnohorsku, tak i údaje z poslední doby do roku 2011.

Materiál a metodika

V příspěvku jsme shrnuli všechna známá pozorování potáplic na území Kutnohorska (okres Kutná Hora, nadmořská výška 200–550 m n.m.) za období od začátku 20. století do roku 2011. Krajina v okolí Kutné Hory je mírně zvlněná a je intenzivně zemědělsky využívána, v jižní a východní části okresu ovšem přechází v zalesněnou pahorkatinu. Potáplice byly registrovány především na třech největších vodních plochách okresu – vodní nádrži Želivka (rozloha 1432 ha, hloubka až 55 m, v zimě obvykle zamrzá jen částečně, 49°43'N 15°6'E), vodní nádrži Vrchlice (rozloha 103 ha, hloubka až 33 m, v zimě obvykle zamrzá, 49°55'N 15°13'E) a na Vavříneckém rybníku (mělký rybník v otevřené krajině, 84 ha, v zimě zamrzá, 49°55'N 15°03'E). Ostatní vodní nádrže a rybníky na Kutnohorsku jsou svojí malou rozlohou (do 20 ha) pro potáplice neatraktivní a pozorování z těchto lokalit jsou ojedinělá. V této

práci vycházíme z historických údajů, vlastních pozorování i údajů poskytnutých dalšími ornitology, kteří působí ve sledované oblasti. Převážná část novějších údajů pochází zejména z doby po roce 1996, kdy započalo soustavné sledování vodní nádrže Želivka, kde byla v měsících říjen až květen prováděna každý týden (mimo období zámruzu) minimálně jedna kontrola (KAVKA & PROCHÁZKA 2010). Nádrž Vrchlice byla navštěvována ve stejném období alespoň jednou za dva týdny. Vavřínecký rybník byl kontrolován až několikrát týdně. Ostatní vodní plochy byly kontrolovány nepravidelně a navíc byly obvykle v období podzimního tahu vypuštěny.

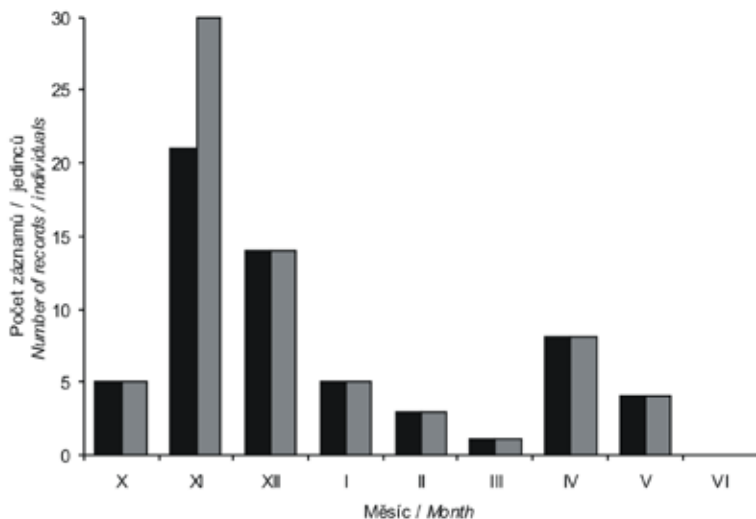
Výsledky a diskuse

Potáplice malá (*Gavia stellata*)

Do současné doby existuje celkem 61 pozorování tohoto druhu (obr. 1). Z období do roku 1996 je evidováno pouhých pět údajů, což lze vysvětlit nižší frekvencí návštěv lokalit v tomto období oproti situaci od roku 1996. Nejvíce pozorování (30) pochází z nádrže Želivka a z dalších lokalit je jich již mnohem méně: Vavřínecký rybník (16 pozorování), nádrž Vrchlice (6), rybník Zbožňov (5) a rybník Vrabcov (4). Na podzim byla nejčasněji zjištěna 14.10.2011 na rybníku Zbožňov. Během jarního tahu byla nejčasněji pozorována 10.4.2011 na nádrži Želivka. Poslední pozorování v sezóně je ze dne 27.5.1995 na Vavříneckém rybníku (RABA 1996). Podzimní tah začíná v průběhu druhé poloviny října, vrcholí v listopadu a končí postupně během druhé dekády prosince. Jeho průběh odpovídá i zjištěním DOUPALA & ŠÍRKA (1993). Jarní tah začíná koncem března, vrcholí v dubnu a končí v květnu. Obvykle se na lokalitě zdržela velmi krátce (tj. jen jeden nebo několik dnů), ale výjimkou nebyla několikátýdenní až několikaměsíční setrvání na lokalitě – např. na nádrži Želivka se velmi pravděpodobně tentýž jedinec zdržoval v období od 8.12.2006 do 8.4.2007 (KAVKA & PROCHÁZKA 2010). Objevovала se téměř vždy jednotlivě, pouze dne 3.11.2008 byli na nádrži Želivka zastíženi tři *juv.* ve společném hejnu s 30 jedinci potáplice severní (KAVKA & PROCHÁZKA 2010). Na Vavříneckém rybníku byli zjištěni dva ptáci 8., 10. a 15.11.2000 a také 14., 17., 19. a 21.11.2009 (KAVKA 2011).

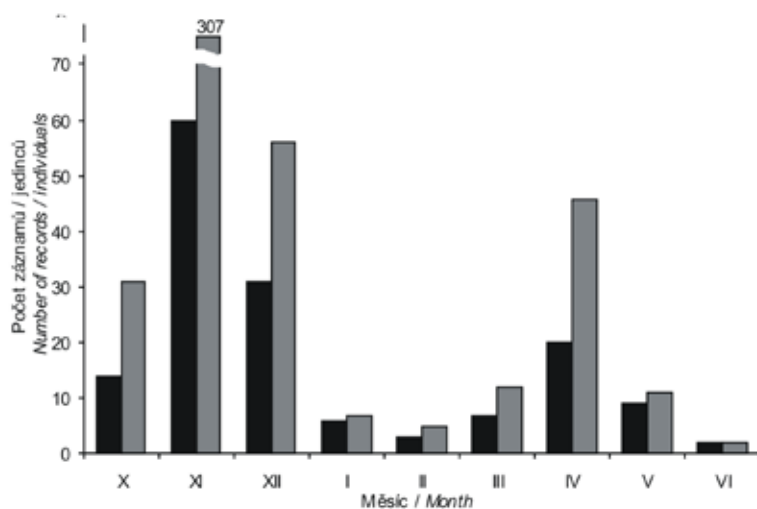
Potáplice severní (*Gavia arctica*)

Do současné doby existuje celkem 152 záznamů (obr. 2), přičemž z období do roku 1996 je evidováno 30 pozorování. Nejvíce pozorování je z nádrže Želivka (108), dále následují Vavřínecký rybník (23), rybník Vrabcov (12), nádrž Vrchlice (3) a rybníky Katlov (1), Kačír (1) a rybníky v Časlavi (1) a ve Zbýšově (1). Nejčasněji byli pozorováni dva jedinci dne 9.10.2009 na nádrži Želivka. Pozdní pozorování během jarního tahu pochází ze dne 23.5.2010, kdy byl pozorován jeden pták v prostém šatu na nádrži Želivka. Nejpozdější ovšem byla dvě červnová pozorování jednotlivých ptáků ze stejné lokality dne 28.6.2003 a 9.6.2007 (KAVKA & PROCHÁZKA 2010). Podzimní tah začíná stejně jako u potáplice malé v průběhu druhé poloviny října, vrcholí v listopadu a končí postupně během druhé dekády prosince. Jeho průběh se opět shoduje se zjištěními DOUPALA & ŠÍRKA (1993). Jarní tah začíná v druhé polovině března, vrcholí v dubnu a končí v květnu. Objevovала se především jednotlivě a v malých skupinách v počtu do deseti jedinců, větší počty (maximum 31 ex.

Obr. 1: Počet záznamů (černě, $n = 61$) a jedinců (šedě, $n = 70$ ex.) potáplice malé (*Gavia stellata*) v jednotlivých měsících v období 1929–2011.

Fig. 1: Monthly distribution of records (black bars, $n = 61$) and number of individuals (grey bars, $n = 70$ individuals) of the Red-throated Diver (*Gavia stellata*) in the period 1929–2011.

Obr. 2: Počet záznamů (černě, $n = 152$) a jedinců (šedě, $n = 477$ ex.) potáplice severní (*Gavia arctica*) v jednotlivých měsících v období 1906–2011.

Fig. 2: Monthly distribution of records (black bars, $n = 152$) and number of individuals (grey bars, $n = 477$ individuals) of the Black-throated Diver (*Gavia arctica*) in the period 1906–2011.

Tab. 1: Počet současně pozorovaných jedinců potáplice severní (*Gavia arctica*) na Kutnohorsku v období 1906–2011.

Tab. 1: Flock sizes in the Black-throated Diver (*Gavia arctica*) recorded in the Kutná Hora region within the period 1906–2011.

Počet jedinců / No. of individuals	1	2	3	4–10	11–20	21–30	> 30
Počet pozorování / No. of records	87	26	15	11	5	3	1

dne 16.11.2008) byly poměrně vzácné (tab. 1). Nejvyšší počet 31 jedinců byl zaznamenán na nádrži Želivka dne 16.11.2008 (KAVKA & PROCHÁZKA 2010). Početnější skupiny byly obvykle zjištěny během nebo krátce po nepříznivém počasí (silný vítr, déšť), které pravděpodobně donutilo táhnoucí ptáky zastavit. V případě rybníka Vrabcov a rybníků v Čáslavi a ve Zbýšově se jedná pouze o historické záznamy. Na rybníku Vrabcov nebyl výskyt potáplice severní během posledních dvaceti let vůbec zjištěn, což může svědčit o ztrátě atraktivita této lokality pro ptáky. Dřívější atraktivita přitom mohla být dána jednak nižší eutrofizací rybníka (vzhledem k současnému stavu) a také menší nabídkou vhodných lokalit v minulosti – v letech 1929–1952, ze kterých pocházejí pozorování VRANĚHO (1976), totiž neexistovaly vodní nádrže Želivka a Vrchlice.

Potáplice lední (*Gavia immer*)

Poprvé za dobu sledování potáplic na Kutnohorsku byl dne 24.11.2002 zaznamenán jeden dospělý jedinec na nádrži Želivka (KAVKA & PROCHÁZKA 2010). Podruhé byl jeden nedospělý jedinec pozorován dne 28.1.2012 opět na nádrži Želivka (obr. 3). Následné velice mrazivé počasí způsobilo úplné zamrznutí nádrže jen s malým nezamrzlým okem volné hladiny, na kterém se zdržoval pozorovaný jedinec. Dne 3.2.2012 byla proto provedena záchranná akce ve spolupráci s hasiči, kteří v ledu vytvořili několik desítek metrů dlouhou volnou plochu, která měla umožnit potáplici vzlétnutí a opuštění zamrzající nádrže. Dne 5.2.2012 byla ovšem potáplice při kontrole nalezena již mrtvá, roztrhaná nějakým predátorem. Týden před prvním pozorováním vanul velmi silný západní vítr a je tak možné, že pták jím byl do vnitrozemí zanesen z mořského pobřeží. Tento druh byl v České republice od roku 1989 zastížen pouze šestkrát (FAUNISTICKÁ KOMISE ČSO 2012a).

Jak ukazuje tento článek, tři největší vodní plochy okresu Kutná Hora – vodní nádrž Želivka, vodní nádrž Vrchlice a Vavřínecký rybník – patří v rámci České republiky mezi důležité regionální lokality pro migrující a zimující potáplice, stejně jako např. Tovačovsko na střední Moravě (DOUPAL & ŠÍREK 1993) a vodní nádrž Rozkoš ve východních Čechách (ŽDÁREK 1987). Situace na Kutnohorsku se změnila zvláště v období po roce 1995, kdy se zvýšilo terénní úsilí a s ním i počet záznamů jednotlivých druhů potáplic.

Souhrn

Příspěvek shrnuje pozorování potáplíc na území Kutnohorska (nadmořská výška 200–550 m n.m., mírně zvlněná zemědělská krajina v okolí Kutné Hory přecházející v zalesněnou pahorkatinu v jižní a východní části, tři velké vodní plochy o rozloze 84–1 432 ha) v období od začátku 20. století do roku 2011. Potáplice malá (*Gavia stellata*) byla zjištěna celkem 61krát, potáplice severní (*Gavia arctica*) 151krát a potáplice lední (*Gavia immer*) celkem dvakrát. Potáplice malá se objevovala většinou jednotlivě, maximum byli tři pozorování jedinici dne 3.11.2008. Potáplice severní byla častěji zaznamenána v počtech 1–10 ex., přičemž maximum 31 ex. bylo pozorováno dne 16.11.2008. Drtivá většina pozorování potáplíc pochází z období po roce 1995, kdy bylo zahájeno soustavné sledování největší vodní nádrže Želivka, kde byly zaznamenány všechny tři zmiňované druhy a pochází odtud nejvíce záznamů potáplíc. Jak vyplývá z výsledků této práce, jsou potáplice severní i malá na Kutnohorsku v období po roce 1995 pravidelně se vyskytujícími ptáky, a to jak na podzimním, tak i na jarním tahu, pozorování z podzimního tahu však u obou druhů převažují.

Summary

Here we summarize the records of Divers (Gaviiformes) in the Kutná Hora region (altitude 200–550m a.s.l.; undulating rural landscape near Kutná Hora changing into wooded hilly areas on the south and east parts of the region, three large water bodies with area of 84–1,432 ha) in the period from the beginning of the 20th century until 2011. The Red-throated Diver (*Gavia stellata*) was recorded 61-times, the Black-throated Diver (*Gavia arctica*) 151-times and the Great Northern Diver (*Gavia immer*) twice. Most of the occurrences have been dated since 1995 due to increased field effort, whilst before, the Red-throated Diver was observed only 5-times and the Black-throated Diver 30-times, whereas the Great Northern Diver was only found after 1995. The Red-throated Diver was usually recorded singly; the maximum number of 3 individuals was recorded on 3 November 2008. The Black-throated Diver was often found in large numbers with the maximum of 31 individuals. The Red-throated Diver was observed regularly every year since 2000, while the Black-throated Diver since 1995. The two observations of the Great Northern Diver are very remarkable as this species has been found only 6-times in the Czech Republic since 1889. Most of the observations of Divers took place on the Želivka water reservoir, where all 3 species have been found.

Poděkování

Za cenné připomínky k textu děkujeme anonymním recenzentům a Martinu Paclíkovi.

Literatura

- BEJČEK K., ŠTASTNÝ K. & HUDEC K. 1995: Atlas zimního rozšíření ptáků v České republice 1982–1985. *H&H, Jinočany*.
- DOUPALL. & ŠÍREK J. 1993: Tah potáplice severní (*Gavia arctica*) a potáplice malé (*Gavia stellata*) v Tovačově. *Sylvia* 33: 87–90.
- FAUNISTICKÁ KOMISE ČSO 2012a: Potáplice lední (*Gavia immer*). *Dostupné na: <http://fkco.cz/gavimm.htm>*.
- FAUNISTICKÁ KOMISE ČSO 2012b: Potáplice žlutozobá (*Gavia adamsii*). *Dostupné na: <http://fkco.cz/gavada.htm>*.
- HUDEC K. (ed.) 1994: Fauna ČR a SR. Ptáci 1 (2. vydání). *Academia, Praha*.

- KAVKA M. & PROCHÁZKA P. 2010: Vodní ptáci na nádrži Želivka v letech 1996–2008. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 49/2: 7–48.
- KAVKA M. 2011: Mokřadní ptáci Vavříneckého rybníka v letech 1999–2010. *Panurus* 20: 3–42.
- KNĚŽOUREK K. 1912: Velký přírodopis ptáků I. *Praha*.
- MUSIL P., MUSILOVÁ Z. & STRNAD M. 2008: Rozšíření a početnost vzácnějších a nepůvodních druhů vodních ptáků v lednu 2004–2007. *Aythya* 1: 67–83.
- MUSILOVÁ Z., MUSIL P., HAAS M., STRNAD M. & SKUHROVÁ M. 2009: Mezinárodní sčítání vodních ptáků v lednu 2008 a 2009. *Aythya* 2: 1–9.
- MUSILOVÁ Z., MUSIL P. & HAAS M. 2010: Mezinárodní sčítání vodních ptáků v lednu 2010. *Aythya* 3: 19–30.
- MUSILOVÁ Z., MUSIL P. & HAAS M. 2011: Mezinárodní sčítání vodních ptáků v lednu 2011. *Aythya* 4: 1–13.
- RABA V. 1996: Potáplice malá (*Gavia stellata*). In: Šimek J. & Brandl P. (eds): Faunistická pozorování v České republice (1990–1995). *Zprávy ČSO* 43: 48–57.
- VRANÝ J. 1976: Ptactvo Kutnohorska. *Zprávy MOS* 34: 7–114.
- ŽDÁREK P. 1987: Ptactvo údolní nádrže Rozkoš. *Sborník Vč. Pobočky ČSO* 9: 1–102.

ISSN 1211-6424

ISBN 978-80-87151-25-9

Obr. 3: Potáplice lední (*Gavia immer*), nádrž Želivka, 29.1.2012. Foto M. Truhlář.

Fig. 3: Great Northern Diver (*Gavia immer*), Želivka water reservoir, 29 January 2012. Photo by M. Truhlář.